
MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

Lombroso és a tudományok a XIX. századi Itáliában

A könyv megjelenésének apropója egy nemzetközi konferencia, amelyet a Torinói Tudományos Akadémián tartottak *Cesare Lombroso* halálának 100. évfordulója, valamint a még általa kidolgozott *Kriminál antropológiai múzeum* újra megnyitása alkalmából. A szerzők egyik célja: „A tudósokat mint az olasz vezető osztály egyik alkotórészeként tanulmányozni”, másik céljuk: „elgondolkodni e kultúra (ti. a lombrosói) örökségén, milyen argumentumokat találnak e témák tudósai számára a jövőre nézve.”

Mary Gibson amerikai (USA) előadásának címe: *A Kriminológia Lombroso előtt és után*. Megállapítása a tudományok európai és amerikai (USA) területeken történő elfogadását illetően nem csak Lombrosoval kapcsolatban aktuális: „Mint amerikai, azt mondhatom, Lombroso nevét a jelenkori publikációk virágzásáig talán jobban ismerték és tisztelték az Egyesült Államokban, mint Olaszországban”. Figyelmeztet arra, hogy Lombroso elméletei időnként olyan tévutakra is vezettek, amelyen elméleti vonatkozásait valószínűleg maga a nagy kriminológus is elutasított volna. Lombroso sikerének titka merészségében, határozott elkötelezettségében gyökerezett olyan társadalmi problémák „új és modern” felvetésében, melyeket az akkor nemrég egyesült Itáliában „veszélyeseknek találtak”. Bűnözés-teóriájában megkülönböztette a született bűnözőket a kívülről jövő szenvedélyek impulzusa által mozgatott, még újra szocializálható bűnelkövetőktől. Elméleteit a kriminológia és a rendőrség kapcsolatát illetően a „pozitivistá kriminológiai iskola”, más néven az „olasz iskola” nevek alatt határozták meg, és bár azok nagy ellenállást váltottak ki, mégis mély nyomokat hagytak az olasz igazságszolgáltatásban, pontosabban az olasz rendőrség és büntetőrendszer megreformálásában. Egyik tanítványa, bizonyos *Salvatore Ottolenghi* 1903-ban megalapította a *Scuola di polizia scientifica*-t (*Tudományos rendőriskola*), ami ma a *Scuola superiore di polizia* (*Felsőfokú rendőriskola*) néven működik. Ottolenghi „kritika nélkül” elfogadta tanítója nézeteit. 1885 után a francia kutatók hevesen támadták Lombroso elméletét: szerintük a bűnözés melegágya a társadalmi környezet. A németek nemigen

foglalkoztak vele, az angolok a többi, a kontinensről kiinduló egyéb teóriákkal együtt az övét is „gőgösen” elutasították... Nagyon népszerű volt ezzel szemben az USA-ban, Ázsiában és Dél-Amerikában – ez utóbbiban azért is, mert igazságszolgáltatásuk nem kevés hasonlóságot mutatott az olaszokéval; elméletét átdolgozva alkalmazták a helyi viszonyokra. A XX. század húszas–harmincas éveiben Kínában és Japánban jelentek meg fordításban a művei – azok a japánok számára a modernséget jelentették.

Peter Becker a linzi egyetemről érkezett a kongresszusra, előadásának címe: *Lombroso mint a kriminológia „emlékhelye”*. Lombrosóról megállapítja, hogy ő alkotta meg először a bűnöző és a bűnöző testének „új és tartós képét” – igaz, mondja, hogy amilyen gyorsan befogadták elméletét, ugyanolyan gyorsan el is felejtették. A rendőrök már öelötte is tanulmányoztak pl. olyan dalokat, börtöncellák falainak feliratait, amelyeket rabok alkottak, később pedig ő is vizsgálta azokat; az ő számára azonban ezek a megnyilvánulási formák a bűnözők „alsóbbrendűségét” bizonyították.

Hogyan viszonyultak halála után a szakemberek a tanításához?

Egyrészt személyes memóriaként őrizték azt a nagyközönség körében, másrészt - elsősorban a biológusok – tudományos alapokról vetették kritika alá; mindez azonban nem akadályozta meg ez utóbbiakat abban, hogy kimondják: ő volt „a bűnöző modern és tudományos megközelítésének a megalapítója”. A XX. század ötvenes éveinek végétől a szociológiai megközelítésű kriminológiai irodalom azután „ostrom alá vette Lombroso emlékét.” Ma a neurológiával foglalkozó tudósok számára, amennyiben biológiai megközelítésben szólnak róla, az ifjúkori bűnözésről szóló kutatásai modernnek tűnnek, ő maga a „biológiai kriminalizmus szimbóluma a kései XIX. században és a XX. század elején”. A statisztikák pedig azt mutatják, hogy személye ma is gyakran felbukkan nagy példányszámú lapokban, és ma már Németországban is.

Antonello La Vergata olasz tudós *Lombroso és a degeneráltság* címmel tartott előadást. Kicsit hosszúnak tűnő, a degeneráltság fokozatairól, formáiról, felfogásáról és ábrázolásáról szóló bevezetője után gyakorlatilag Lombroso elméleteit írja le, majd rátér az atavizmus és a degeneráltság közötti különbségre, az epilepszia Lombroso által megfogalmazott jelenségére. Az 1880-as évek után Lombroso a géniusz mibenlétét tanulmányozta: azt állította, hogy az táptalaja az epilepsziának, az alkoholizmusnak, az öröklődésnek. Felmerül az előadásban egy budapesti születésű orvos, bizonyos *Nordau* neve, aki a kultúra megjelenési formáit tanulmányozta, azokat „patologikusoknak és mérgezőknek” tartotta, s így nyilatkozott sok nagy íróról, költőről (Wilde, Tolsztoj, Ibsen, Zola), zeneszerzőről (Wagner) stb.

Lombroso támada a magyar származású orvos ilyen irányú besorolását, Nordaut neurotikusnak tartotta, és legszívesebben megsemmisítette volna a műveit. Az előadó szükségesnek találta kiemelni: „Lombroso sohasem ítélte el a modernséget, a degeneráltságot és az atavizmust a dolgok rendjébe tartozóknak, nem pedig civilizációs betegségnek vagy a civilizáció elkerülhetetlen jelének tartotta.”

Paola Govoni a bolognai egyetemről a következő című előadást hozta: *A tudós professzionalizálódása és a nők megjelenése az akadémiai tudományban. Az angol és az olasz példa szembesítése.* A történelmi kor, amelyet vizsgál, az utolsó kb. másfél évszázad, azon belül a második angol ipari forradalom, ami Európa déli részén – itt elsősorban Olaszországot célozza meg – az első ipari forradalom korszaka volt. Az utóbbi évek történelmi kutatásai tették lehetővé, hogy a XIX. és a XX. század között összehasonlíthassuk a nők és a férfiak teljesítményét és lehetőségeit a tudományok területén. Ez volt az a kor is egyben, amelyre Lombroso tudományos munkássága tehető, és amelyben Olaszország Angliát tekintette modell értékűnek mind társadalmi, mind oktatási, mind tudományos téren, és végül, de nem utolsó sorban, amikor a nők ugyanúgy bekerülhettek az egyetemekre, mint a férfiak. 1831-ben *William Whewel (1794–1866)* megalapította a *British Association for the Advancement of Science* nevű szervezetet, amelynek több női tagja is volt. Ugyancsak Angliában a XIX. század végétől a nők dolgozhattak is. Olaszországban Lombroso és *Paolo Mantegazza* ugyanezekben az években a nőket „az emberi fejlődés legalacsonyabb fokainak” tartották *Darwin* elméletére hivatkozva – bár, emeli ki az előadó, maga *Darwin* nem osztotta volna nézeteiket. Lombrosóék állítólagos tudományos alapokról indokolták véleményüket, mely szerint a nők kevésbé intelligensek voltak, mint a férfiak, a társadalomnak erős felügyeletet kell gyakorolnia felettük. Az igazság azonban másutt keresendő: Angliában is, az USA-ban is, Olaszországban is a férfiak az egyetemet végzett nőktől saját privilégiumaikat – főleg a munkavállalás terén – féltették és őrizték.

Federica La Manna a calabriai egyetem munkatársa *Panizza, Lombroso és a német natutalizmus. Oskar Panizza (1853–1921)* német költő, drámaíró, elbeszélő életének rövid bemutatása után (a beteges képzelgéssel túlfűtött német szerző végül megőrült) megismerkedhetünk Lombroso németországi fogadtatásával, amely két síkon történt: egyrészt a bűnözőkről írt munkái iránti tudományos érdeklődés, másrészt a génusz és az örület közötti kapcsolat síkján; *Panizza* ez utóbbiban lép be a kutatási témába. *Panizza* szerint a génuszt nem egy ketrecben rabként élő, kényszer szülte hatások alatt álló valaminek kell elképzelni, hanem olyan valakinek, akit egyfajta „imperatív-

vusz” indít alkotásra. Kiemeli, nem lehet egyenlőségjelet tenni géniusz és örület közé. Teóriájának alátámasztására ő is nagy neveket hoz fel: Schiller, Ibsen, Caesar, Pascal, Newton, művészeti irányzatok közül a szintén német *Sturm und Drago*t.

Silvano Montaldo (torinói egyetem): *A tudósok részvétele a politikai életben*. Az előadás statisztikai adatokkal indul arra nézve, milyen arányban vettek részt az olasz tudósok az olasz politikai életben, kiindulópontja a 19. század, azon belül az olasz egyesülés utáni korszak. Az egyesülés előtti időszakban tartott tudóskongresszusokon (1839 és 1845 között) már föltűntek az 1848 és az egyesülés utáni korszak vezető rétegének képviselői, és ezek a tudós összejövetelek is már előre vetítették a XIX. századi tudósportrét, segítették a különböző tudományágak fejlődését, s néhány személyben a tudós és a politikus már együtt jelent meg. Lombroso kritizálta a liberális politikai rendszer hiányosságait, próbált harcolni a korrupció ellen, de végül inkább kívül maradt az aktív politizáláson, kivéve életének azt a szakaszát, amikor a tudomány és a politika között a szocializmushoz csatlakozáson keresztül akart összekötő kapcsolatot találni – ilyen irányú próbálkozása azonban eleve bukásra ítéltetett.

Alessandra Ferraresi a páviai egyetemről a Lombroso korabeli tudomány és állam kapcsolatát elemezte *A tudósok és az állami apparátusok* című előadásában. A fentebb már említett, 1839–1847 közötti tudóskongresszusokat a „hasznos és hazafias tudomány” jele alatt tartottaknak nevezte, az egyesülés utáni, tudományoknak nyújtott állami támogatás „a nemzetépítés sarkköve” volt, melyben a liberális Itália építésében a tudósok a saját, egyéni képzésüknek megfelelően és a politikai élet megkövetelte posztokon is hasznossá teheték megukat, „átjárhattak” akadémikusi elkötelezettségükből az államirányításba, illetve helyt állhattak egy időben mindkét pályán, vagy éppen a tudósokat az állam felkérhette bizonyos szaktudományos felkészülést is igénylő feladatokban való részvételre. És még egy érdekes vonása a „miniszteriális tudománynak”: olyan új kutatási területeket jelölt ki, amelyek még nem képezték az „akadémiai intézményesedést és specializálódást.”

Mauro Forno a torinói egyetemről *Tudósok és a tömegtájékoztatási eszközök (mass media)*. *Lombroso és a pozitivisták tudósok a XIX. és a XX. század közötti sajtóban* című előadásában először is leszögezi, hogy a XIX. század végén – XX. század elején megújult az újságírás és a szerkesztőségi gyakorlat, úgy, hogy mindezek a változások nem akadályozták a szabad és liberális sajtó továbbélését. A nyomtatott sajtó csakúgy, mint a gazdasági és kulturális élet egyéb központjai Közép- és Észak-Olaszországban vol-

tak, ahol ekkor már létrejött egy gazdagsággal rendelkező társadalmi réteg, amelynek már újságok vásárlására is jutott pénz. Ezek az újságok a pozitívizmus irányvonalát követő tudósok írásait közölték: antropológusokét, pszichológusokét, kriminológusokét. Maga Lombroso az 1890-es évektől a szocializmussal kacérkodó publicisztikával jelentkezett az igen nagyszámú hazai és külföldi sajtóban, és sikerült neki olyan „komplex és rettenetes” témákat érintenie, mint a kétségbeesés, reménytelenség, szenvedés, betegség. Publicisztikai munkásságának is köszönhetően egyre több külföldi szervezet igyekezett kapcsolatba lépni vele.

A kongresszust kerekasztal-vita követte, melynek résztvevői a következő problémákat vitatták meg: mit lehet még – és egyáltalán lehet-e még – valamit hozzátenni az elhangzottakhoz, így pl. miért nem foglalkozott többet Lombroso az egyedi, deviáns betegek jogaival, lehet-e azt mondani, hogy inkább volt vitakezdeményező és problémafelvető, minz kriminológus? A kérdésekhez többen is hozzászóltak, és érdekes, figyelemre méltó, megfontolandó válaszokat adtak, így pl. a napjainkban már hazánkban is egyre hevesebb vitákat kiváltó rasszizmus és ennek lombrosói alapjai, avagy a freudi pszichoanalízis és a lombrosói pszichológia fejlődésének különböző útjai Itáliában, ezen belül Lombroso „sikerének” magyarázata, ami még „sok meglepetést tartogat” a kutatók számára.

A könyv egyik érdeme, hogy szigorúan tartja magát – jobban mondva az előadók szigorúan tartják magukat egyrészt a könyv címéhez, másrészt saját maguk által választott témákhoz, ami igaz, két témát kapcsol össze: Lombroso életét és munkásságát, illetve a nagy kriminológus korának tudományos és politikai összefüggéseit, így mind a tudósk, mind a politikusok érdeklődéssel olvashatják, míg a „kezdő” kriminológusok, az ifjabb generáció leendő kriminológusainak és a kriminológia történészeinek nem egy kiinduló kutatási irányt adhatnak a felvetett témák. A könyvet – magától értetődően - részletes bibliográfiák egészítik ki.

Silvano Montaldo (szerk.): Cesare Lombroso. Gli scienziati e la nuova Italia. Cesare Lombroso (A tudósok és az új Itália). Bologna, Il Mulino, 2010. 294 o.

Kun Tibor